

KALĒJA DARBS

Bieži lietotais *kaldināt* zīmējas uz kalēja darba smalkumu. Dziesmas, kurām gan nav zināms ne izcelšanās laiks, ne vēsturiskais pamatojums, bet kuras ir dziedātas Nīcā liecina par to, ka bagātāki ar dzelzi bija lietuvieši, latviešu kalēji, pat par sevi saprotams, un atsevišķi saimnieki.

*Droši dziedu gavilēju,
Es gan zinu, še nav mana.
Es gan zinu, še nav mana,
Ne šai Nīcas novadā.
Man atbrauks no Leitīša
Sešis bērus kumeliņus.
Sešis bērus kumeliņus,
Četris kaltis ritentiņus.
Leitīš' bēri kumeliņi
Nāk, kājiņas kapādami.
Nāk, kājiņas kapādami,
Baltas smiltis šķērdēdami.
Baltas smiltis šķērdēdami,
Nāk, galviņas grozīdami.
Pierakstījusi Brigita Bušmane*

*Dižajam vedējam
Lepni zirgi, kalti rati.
Lepni zirgi tapināti,
Kalti rati nemaksāti.
Pierakstījusi Brigita Bušmane*

*Tilti rīb, pieši skan,
Kalējiņa meitu ved.
Pate melna kā vabole
Dzelziem kalti kumeliņi.
Pēteris Galviņš, J. Maulics*

*Skauģis mane nevēleja
Labu jāte, labu braukte;
Es skauģam spītedams,
Ar pakaltu druvā gāju,
Ar pakaltu druvā gāju,
Ar ziļotu mežā brauču.
LD 29956, 0*

Ap 1840. gadu Viduskurzemē, Dobelē, kļaušu strādnieku, kurus saimnieks sūtīja uz muižu nedēļas darbā, zirgiem vairs nebija lūku iemaukti, bet gan virvju, turklāt bez neviena gabaliņa dzelzs. Tie gan bija tikai *apauši* (*ap ausīm*), *muči* un *apmuči* no vārda *maut*, jo tajos nebija dzelzs, ko likt zirgam mutē. Pats vārds *iemaukti* no *iemaukt*, tāpat kā *nomaukt*, piem., zābaku, *apmaukt*, *uzmaukt* prasa pēc kaut kā, kas jāievēl zirgam mutē; apaušiem tāda nav. Kalpa zirga iemauktiem, kas bija līdzīgi apaušiem, zem zirga purna bija tikai viena virve – pavads (no vārda *vest*), aiz kuras jātnieks varēja zirga galvu griezt pa labi vai pa kreisi. Tātad trūka mūsdienās lietojamā divu ādas siksnu pavadas, kas padara zirga vadīšanu no vienas puses uz otru daudz drošāku. Toties darba zirgs bez iemauktu dzelžiem mutē varēja netraucēti izmantot katru brīvu mirkli, lai piekļūtu zālei. 19. gadsimtā bija bieži redzams, ka zirgam izņem iemauktu dzelžus no mutes un tie parasti karājas zem zoda, lai lopam netraucētu paganīties. Tajos laikos mutes laužņu daudzviet trūka arī braucot, un vīram vadīt zirgu nācās tikai ar grožu palīdzību.

Starp citu, iemauktu dzelži un mutes dzelži, dažviet saukti par *žņauga* jeb *žņaug*s, Otaņķos, Nīcā – *stangas*, *laužņi*, *sprundži*, nešķiet nekas moderns. Tie minēti senās dziesmās.

*Dziedat, meitas, manu dziesmu,
Nemat mani palīgā,
Sienat manu kumeliņu
Zaļa zīda pavadā.
Ja diedzīnu pušu rāva,
Klētī sprundžu iemauktīni.*

*Jēkabs Jurķis
Šovasaru necerēju
Māsu laist tautiņās.
Kaimiņmāte ziņu sūta-
Nevar dēlus savaldīt.*

Šo vasaru salauzīja
Trijus laužņu iemauktiņus.
Pēteris Galviņš, A. Deģis

Dēlu māte ziņu sūta
Nevar dēlu savaldīt
Šovasar saraustījīs
Treju stangu iemauktiņus.
LFK 48, 242 Maiga Ulpen

Aun, meitiņa, baltas kājas,
Jāj man līdzī pieguļā.
- Ko darišu pieguļāji,
Man nav bērīs kumeliņš?
- Es tev došu dulumbēri

Par pieguļas jājumiņu.
Ko tas manim labu dara,
Dulumbēris kumeliņš?
Apēd manas tīras auzas,
Rausta stangu iemauktiņus,
Rausta stangu iemauktiņus,
Dauz' rakstītas kamaniņas,
Dauz' rakstītas kamaniņas,
Mētā manu līgaviņu,
Mētā manu līgaviņu
No kalniņa lejiņā,
No kalniņā lejiņā,
Svešu ļaužu pulciņā.
LFK 1995, 8178

Dziesmās bieži minēti skanīgi metāla rotājumi pie iemauktiem, ko jaunajos laikos redz pavisam reti. Lai papildinātu seno kultūrainu, vēl viena dziesma:

Kur mēs liksim zelta naudu,
Kā tā vairsa neģeldēs?
Kaldināsim iemauktīnus,
Lai skandina kumelīni.
LFK 1955, 10794

Kādā Nīcas dziesmā pie iemauktiem minētas stīgas. Arī citur Latvijā pierakstītās dziesmas piemin reizē gan latviešu kokles stīgas, gan iemauktus. Domājams, ka šādam iemauktu rotājumam lietotas bronzas stieples spirāles.

Tēva dotis kumeliņis
Maģis maģis, bet apaļis,
Ei jā, folrallā,
Maģis maģis, bet apaļis.
Es savame kumeļame
Stīgām šuju iemauktiņus;
Kad uzkāpu mugurāje,
Kā burbulis līgavāse,
Kā burbulis līgavāse,
Kā saulīte laistījās.
LFK 1955, 8467

Nevaram atstāt nenoskaidrotu jautājumu, vai un kopš kura laika latvieši apkaluši savus zirgus. Darba zirdziņam, pat muižās, vēl 20.gs. sākumā, vasarā atstāj abas pakaļējās kājas neapkaltas. Kamēr dzelzs vēl bija dārga manta, bieži vien iztika bez pakaviem. Tomēr tautasdziesmās pakavus piemin diezgan bieži un dažreiz ar tādiem vārdiem, kas daļēji novecojuši jau 20. gs. sākumā. Te citviet Latvijā pierakstīta dziesma, kur *apkalt* vietā lietots *apkaut*.

Es apkavu mēllu zirgu
Sudrabiņa pakaviem.
Tas bij' labs tumsā jāt
Līdz uzlēca mēnestiņis.
A.B. 4496

Un te Nīcā pierakstītā dziesma:

*Es apkalu melnu zirgu
Ar sudraba pakaviem
Tas bij labs nakti jāt
Līdz uzlēca mēnestiņš
Līdz pie meitu māmuliņas
Labvakar meitu māte
Kur tu liki savas meitas
Manas meitas kamarī
Viena ada otra raksta
Trešā nītes darināja
Man māmiņa to meitiņu
Kuŗa nītes darināja
Kuŗa nītes darināja
Tā mācēja audekliņ.
LFK 25, 181*

Vairs tikpat kā nelietotais vārds *apkaut* kādreiz bijis termins, kas raksturoja kalēja darbu, sal. vispārpieņemto vārdu *pakavs* (no *kaut*), darbības vārds *patkavoti*.

Senā un daudzās tautās pazīstamā teika par stikla kalnu, kurā preciniekam jāuzjāj, lai iegūtu līgavu, attēlota šādās dziesmās:

*Meitu mātes ustabiņa
Ledājā kalniņā;
Nevarēju klātu tikt,
Nekaustītu kumeliņu.
A.B. 4654*

Bieži lietotais vārds *kaustīt*, no *kaut* šeit norāda uz pakavu kalēja darba smalko mākslu.

*Apkārt Nīcu, garām Nīcu, garām Nīcu
Kam nav kaltis kumelīnis, kumelīns,
Ai dā – rīdi – rallalādi – rallalā,
Kam nav kaltis kumelīnis, kumelīns.
Man bij kaltis kumelīnis, kumelīns,
Es caur Nīcu cauri braucu, cauri brauc'.
Slēpjatiesi Nīcas meitas, Nīcas meit's,
Pētersiļu lapīnāsi, lapīnās.
Lai meklēja jauni puiši, jauni puiš'
Pa lapīnu šķirstīdami, šķirstīdam'.
Alvīne Šķipere*

Kā materiāls pakaviem izmantota dzelzs. Citā vietā minēts tērauds, ar ko zirgs šķiļ no oļiem dzirkstis, kas izgaismo tumšo nakti. Sudraba pavada un zelta pieši ir tikai tāda poētiska lielība.

Bieži arī Nīcas un Otaņķu pusē minētas uz ceļa iespiesto pakavu pēdas; rakstus, ko zirgs atstāj ceļā, līgaviņa ņem par paraugu saviem izšuvumu rakstiem.

*Augusts Bīlenšteins (1826-1907),
Lelde Jagmina*